

ULUSLARARASI HUKUKTA TANIMA TEORİLERİNİN ELEŞTİREL DEĞERLENDİRİLMESİ*

Erdem ERTÜRK**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5273-2076>

DOI: 10.30915/abd.742413

Makalenin Geldiği Tarih: 01.03.2020 **Kabul Tarihi:** 11.03.2020

* **Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.**

** Dr. / Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Öğretim Görevlisi.

ÖZ

Uluslararası hukukta devletlerin tanınma teorileri iki grupta incelenir. Kurucu teori, tanımının hukuki oluşturucu özelliğini savunurken, uluslararası hukukun işleyişi bağlamında yönetsel sorunlar yaratır. Bu sorunlara tepki gösteren açıklayıcı teori, tanınma eyleminin oluşturucu etkisi olmadığını savunur. Çalışma, teorilerin, karşılıklı tanınma eyleminin uluslararası kişileri niteleyici özelliğini hesaba katma bağlamında yetersiz kaldığını eleştirel olarak ortaya koyar. Temel farklılıklarına rağmen, her iki teorinin kavramsal zemininde, tüm çelişkileri ile birlikte, Emer de Vattel'in mutlak egemenlik fikrinin yattığını ve bahsedilen yetersizliğin esas nedeninin bu olduğunu gösterir. Mutlak egemenlik fikrinin tanınma kavramını kısıtlı bir ekonomi içerisine hapsedtiğini ve ancak bu kısıtlamanın giderilmesi durumunda devletler arası ilişkisel durumun karşılıklı oluşturucu etkisinin açıklanabileceğini savunur.

Anahtar Kelimeler: Tanınma, Uluslararası Hukuk, Devlet, Uluslararası Kişilik, Açıklayıcı Teori, Kurucu Teori.

A CRITICAL ANALYSIS OF THE THEORIES
OF RECOGNITION OF STATES UNDER
INTERNATIONAL LAW

ABSTRACT

There are two general theories of recognition of states. Defending the legally constitutive effect of recognition, the constitutive theory disturbs the procedural order of international law. Reacting to this disturbance, the declarative theory dismisses any legally constitutive effect of recognition. This study provides a critique of the failure of both theories to account for the determinative effect of mutual recognition upon states as persons of international law. Despite their fundamental differences, both theories incorporate Vattel's problematic notion of absolute sovereignty and this incorporation causes the aforementioned failure by trapping the theories within a restrictive economy. It is only by removing this restriction that one can account for the relational aspect of coming into being as an international subject.

Keywords: Recognition, International Law, Statehood, International Subject, Declarative Theory, Constitutive Theory.

GİRİŞ

Kurulu bir hukuk düzeni içerisinde hak ve özgürlüklerden yararlanıp, hukuki sorumluluklar üstlenmek, o düzenin özne olarak tanımladığı kişilere özgü niteliklerdir. Uluslararası hukukun teşkil ettiği düzende, devletler temel özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin 21. yüzyılda daha belirgin ve etkin kıldığı uluslar-ötesi aktörlerin varlığına rağmen, yapısal anlamda devlet temel özne niteliğini korumaktadır. Bu başarıya rağmen, uluslararası hukukun ortaya koyduğu özne tanımını kavramsal çelişkiler içermektedir. Bu çelişkilerin odağında Hans Kelsen'in uluslararası hukukun en zor konusu olarak tanımladığı tanınma meselesi vardır.^[1] Gerek uluslararası hukuk öğretilerine yerleşmiş genel düşünsel algıda, gerekse yaygın devletlerarası pratikte, tanınma eyleminin yeni doğan bir devlete uluslararası hukuki kişilik kazandırmadığı kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, tanınma, hukuksal anlamda oluşturucu bir eylem olarak nitelendirilmemektedir.

Genel kabul gören bu nitelendirmeye rağmen, tanınma konusunun çelişkilere gebe olması, iki sebep ile açıklanabilir. Bunlardan ilki, devletlerin içe ve dışa dönük olarak tam bağımsız ve egemen bir tutum sergilemeleridir. Devlet egemenliği uluslararası hukuk düzeninin oluşturucu şiarıdır. Buna karşın, devletler uluslararası bir topluluk içerisinde var olmaktadır. İkinci sebep ise bu varoluşsal durumdan kaynaklanmaktadır. Bütünü oluşturacak bireysel unsurlar arasında beliren bağlantılı-olma koşulu topluluk olabilmenin ontolojik gereksinimidir. Bir yanda tam bağımsız egemenlik, diğer yanda ise karşılıklı oluşturucu etkisi hesaba katılması gereken varoluşsal bağlantılık hali vardır. Tanınma unsuru madalyonun her iki yüzü için farklı önem arz etmekle birlikte bu farklılıklar ortak bir noktada bağdaşamamaktadır.

Pozitivist bir uluslararası düzenin yapı taşı olarak karşımıza çıkan devlet egemenliği düşüncesi, özne olarak nitelenen devletlerin kabul etmediği hiçbir yükümlülüğün altına giremeyeceği sonucunu doğurur. Tanınma eylemi böyle bir düzende egemen rıza rolüne bürünür. Diğer yanda ise, tanınma felsefesi, yukarıda bahsedilen ontolojik bağlantılığı açıklama konusunda uygun ve yeterli bir düşünsel çerçeve sunabilmektedir. Bireyselliğin dolaşımla ile mümkün olduğu bir anlayış çerçevesinde, birey var olabilmek için öteki ile arasındaki karşılıklı tanınmanın oluşturucu etkisine ihtiyaç

[1] Kelsen H., 'Recognition in International Law: Theoretical Observations', 35 *American Journal of International Law*, 1941, s.605.

duyacaktır.^[2] Böyle bir anlayış, uluslararası topluluğun yapısını daha iyi anlamak adına tanıma eylemine farklı bir rol biçecektir. Bu rol, toplu bir bütünlük oluşturmak için bireyleri birbirlerine bağlantılamaktan ibarettir. Çelişkinin kısa özeti, tanınmanın bir yanda egemen irade aracı olarak tam bağımsızlığı tescillemesi, diğer yanda ise topluluk içerisinde var olmanın koşulu olarak tam bağımsızları birbirine bağlamasıdır.

Makalenin amacı, yukarıda bahsedilen çelişki bağlamında, mevcut tanıma teorilerinin eleştirel analizini sunmaktır. Bu amaca yönelik olarak, tanıma eylemine ayrı roller biçen farklı teorik yaklaşımlar incelenecek, madalyonun *egemen bağımsızlık* yüzüne yakınlıkları saptanıp, bu yakınlığın nedenleri sorgulanacaktır. Topluluk olabilmenin ontolojik gereksinimini göz ardı eden bu yakınlığın, uluslararası hukukta devlet/özne olabilme kriteri kapsamında doğurduğu sorunlar irdelenecektir. Tanıma teorileri ve mutlak egemenlik düşüncesinin arasındaki biçimlendirici ilişki sunulacak analizin genel temasını oluşturacaktır.

Bölüm Bir: Tanıma Teorileri

Uluslararası hukukta tanıma sorunu geniş bir ölçekte değerlendirilse de makalenin kapsamı, devletlerin tanıma durumu ile kısıtlandırılmıştır.^[3] Bunun sebebi, uluslararası hukukun temel öznesinin devletler oluşu ve irdelenmek istenen sorunsalın uluslararası hukuk öznesinin var olma haline ilişkin olmasıdır. Devletlerin tanınması teorileri açıklayıcı (declarative) ve kurucu (constitutive) olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrışım, devletlerin uluslararası özne olarak ortaya çıkma sürecinde tanınmanın rolü nedir sorusuna verilen cevap ile belirlenir. Tanınmanın öznenin var olagelmesinde oluşturucu bir rol oynadığını savunan kurucu teoridir. Ne var ki, günümüzde yaygın olarak kabul gören açıklayıcı teoridir. Bu teori yukarıdaki soruyu olumsuz cevaplandırmaktadır. Makalenin ana teması, tanınmanın oluşturucu bir rol oynadığı yönünde olduğundan, ilk ele alınacak kurucu teoridir. Aşağıda cevabını arayacağımız soru, devletlerin uluslararası özne

[2] Hegel G.W.F., *Phenomenology of Spirit*, (çev. A.V. Miller), (Oxford: Oxford University Press) ss.110, 111.

[3] Uluslararası hukukta devletlerin yanısıra hükümetler, uluslararası örgütler, muharipler, asiler, ve ulusal kurtuluş hareketleri gibi farklı unsurların tanınmasından bahsedilebilir ve her bir unsur için farklı kurallar ortaya konabilir. Erdal S., 'Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği', Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, Yıl 2005, s.158.

olarak var olabilmeleri için tanınma gerekli ise, kurucu teorinin uluslararası hukuk düşünürleri arasında neden genel kabul görmediğidir.

i. Kurucu Teori

Yukarıda değinilen soruyu, kurucu teorisyenler arasındaki fikir ayrılıklarına değinerek cevaplamak mümkün olabilir. Kurucu teorinin temel ilkelerini tanımlayabilmek için, sırası ile üç seçkin düşünürün fikirlerine değinilecektir: Lassa Oppenheim, Hersch Lauterpacht ve Hans Kelsen. Oppenheim'in tanınmanın önemi ile ilgili görüşleri, devlet olma durumu ve uluslararası kişilik arasında bir ayırım yapabilme olasılığına dayanır. Bu bağlamda Oppenheim'e göre, 'yeni bir devlet, tanınmadan önce, Milletler Topluluğu'na (Family of Nations) üye ülkelerin birbirlerine karşı sahip oldukları hakları talep edemez.'^[4] Milletler Topluluğu'nun dışında kalan bir varlık, devlet olabilir, fakat bu devletin uluslararası kişiliğe bürünebilmesi için topluluğa dahil olması gerekmektedir. Tanıma eyleminin kurucu/oluşturucu etkisi bu noktada ortaya çıkar. Milletler Topluluğu'nun halihazırda üyesi olan eski bir devlet, yeni devleti tanıyarak onu bu topluluğun üyesi olarak kabul ettiğini ve dolayısı ile yeni devleti bir uluslararası kişi olarak algıladığını gösterir.^[5] Ne var ki, Oppenheim'e göre bu eylem topluluğun diğer üyelerini bağlayıcı bir nitelik taşımaz ve yeni devletin diğer üyelerden tanınma talep etmek gibi bir hakkı yoktur.^[6]

Oppenheim'in düşüncesine özgü sorun, uluslararası kişiliğin kazanılmasını keyfi ve öznel bir teste tabi tutmasıdır. Böyle bir test ışığında, eski devletler kendi isteklerine bağlı olarak tanıma yolu ile yeni uluslararası kişiler üretebilecekleri gibi, uluslararası hukukun evrensel uygulanışını zedeleyeceklerdir. Bu bağlamda Hersch Lauterpacht, devlet/uluslararası-kişi ayırımına şiddetle karşı çıkar:

Devletlik ve uluslararası kişilik arasındaki ayırım değersiz gözüküyor. Devletlik unsuruna uluslararası hukukun tanımaya hazır olduğu haklar ve yeterlilikleri iliştiirmedığımız sürece, hukuken bir topluluğun devlet olduğu savı önem arz etmemektedir. Buna göre, bir topluluğun varlığını devlete

[4] Oppenheim L., *International Law*, Vol. I, Peace, (1st Ed.), (London: Longman, 1905) ss.109, 110.

[5] Oppenheim, s.110.

[6] Oppenheim, ss.110, 111.

dayandırmak, o varlığa hukuki neticeler eklemlemediğimiz sürece yersiz olacaktır.^[7]

Devlet ve özne arasındaki ayrımı kabul etmemekle birlikte, Lauterpacht tanıma eyleminin oluşturucu özelliğini savunmuştur. Düşünüre göre, ‘bir topluluğu devlet olarak tanımak, o topluluğun uluslararası hukukun devlet olabilme kriterlerini yerine getirdiğini beyan etmektir.’^[8] Dolayısı ile, devlet olarak tanınan bir varlık, aynı anda uluslararası hak ve yükümlülüklerle tabi olmaktadır.

Oppenheim’den farklı olarak, Lauterpacht tanıma eylemini yerine getirilmesi gereken bir uluslararası yükümlülük olarak algılar.^[9] Böylece tanıma eylemini keyfi ve öznel bir test olmaktan kurtarır. Bununla birlikte iki esaslı sorun ortaya çıkar. Öncelikle, devletler, halihazırda uluslararası hukuk kişisi olmamış bir varlığa karşı nasıl bir yükümlülük altına girebilir? Lauterpacht’ın bu soruya verdiği cevap devletlerin bu yükümlülüğü uluslararası topluluğa karşı yerine getirdiği yönündedir.^[10] Fakat bu cevapla birlikte ikinci bir sorun ortaya çıkar. Uluslararası pozitif hukukta böyle bir hak veya yükümlülüğü ortaya koyacak herhangi bir kural veya norm mevcut değildir.^[11] Bu bağlamda, Kunz’a göre Lauterpacht’ın tezi, ancak gelecekte uygulanması öngörülen kanun tasarımı olarak değerlendirilebilir.^[12]

Kurucu teorisyenler arasında ele alacağımız son düşünür Hans Kelsen’dir. Kelsen’in tanınma ile ilgili fikirleri, uluslararası hukuk düzeninin âdem-i merkezîyetçi yapısı üzerinden şekillenir. Kelsen’e göre uluslararası hukuk hakikati ortaya koyup bu hakikatten doğan yasal hakları belirleyecek merkezi bir otoriteden yoksundur ve bu işi ilgilenen partilere (yani devletlere) bırakmaktadır.^[13] Tanıma bu bağlamda kurucu/oluşturucu bir önem arz eder. Kelsen’e göre tanınmadan yoksun bir topluluk tanıyacak olan devletin

[7] Lauterpacht H., *Recognition in International Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1947) ss.38, 39.

[8] Lauterpacht H., ‘Recognition of States in International Law’, *The Yale Law Journal*, Vol. 53, 1944, 385-458, s.385.

[9] Lauterpacht, 1947, s.63.

[10] Lauterpacht, 1947, s.74.

[11] Kunz, J.L., ‘Critical Remarks on Lauterpacht’s “Recognition in International Law”’, *44 American Journal of International Law*, 1950, s.718.

[12] Kunz, s.718.

[13] Kelsen, s.607.

gözünde hukuki bir mevcudiyete sahip değildir; ancak tanınmadan sonra topluluk doğal var olma halinden çıkıp tanıyan devletin karşısında hukuki bir varlık, bir devlet, uluslararası bir özne olarak durabilir.^[14] Kelsen ne Lauterpacht'ın tanıma yükümlülüğü tezini kabul eder, ne de Oppenheim'in devlet/özne ayrımını benimser. Buna rağmen Oppenheim'in düşüncesinde karşımıza çıkan sorunlar Kelsen'in fikirleri için de geçerliliğini korur. Örneğin, Kelsen'in görüşüne göre, hukuki varlık sadece tanıyan devletin gözünde tescil eden görece bir haldir.^[15] Diğer bir deyişle, tanınma ve yol açtığı uluslararası özne olma durumu sübjektif bir kritere tabi kalmış ve uluslararası hukukun evrensel olması gereken uygulama sahası daraltılmıştır.

Özneler arası tanıma/tanınma ilişkisi, topluluğu oluşturan bireylerin arasındaki bağlantıyı açıklayabilmek için yeterli bir mantık çerçevesi sunabilir fakat yukarıda bahsettiğimiz sorunlar, tanıma eyleminin kurucu niteliklerini ön plana atan düşünürlerin fikirlerini gölgelemekte ve genel olarak kabul görmelerini engellemektedir. Bölümün devamında inceleyeceğimiz açıklayıcı teori, söz konusu sorunlara etkin bir reaksiyon niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda tanınmanın hukuki oluşturucu özelliği tümüyle reddedilmektedir. Kurucu teorinin çıkmaz sokağa sürdüğü tanınma olgusu, açıklayıcı teoride sadece kanıtsal bir değer olarak karşımıza çıkacaktır. Açıklayıcı düşüncenin temel ilkelerini sunabilmek için sırası ile Edward Hall, John Williams ve Ti-chiang Chen'in fikirlerine değinilecektir. Üç düşünürün de bulunduğu ortak başlangıç noktası, devlet ve uluslararası özne kavramları arasında bir ayrımın mümkün olmadığıdır.

ii. Açıklayıcı Teori

Oppenheim'in devlet/özne ayrımını şiddetle reddeden Edward Hall'a göre, topluluklar, devlet izlerini taşıdığı andan itibaren uluslararası hukuka tabidir.^[16] Bu düşünceye göre, bir toplum için devlet olmakla uluslararası kişilik kazanmak arasında ne zamansal bir fark olabilir ne de dıştan bir etkenin oluşturucu hamlesine muhtaç kalınabilir. Hall'a göre, devlet izlerini taşıdığını kanıtlayan bir toplumun doğrudan devletler familyasına girme hakkı olmakla birlikte, devletlere sunulan uluslararası haklara uygun muamele görmesi

[14] Kelsen, s.608.

[15] Kelsen, s.609.

[16] Hall E., *Treatise on International Law*, (4th Ed.), (Oxford: Clarendon Press, 1895) s.21.

gerekmektedir.^[17] Buna rağmen, devlet ve uluslararası kişilik arasındaki olası farkın reddi, tanınma eyleminin önemini bütünüyle Hall'un düşüncesinden silememiştir. Düşünür, toplumların tanınma eyleminden bağımsız olarak devlet olarak muamele görme hakkını kazandığını vurgulasa da tanınmanın bu hakkın kazanıldığına ilişkin gerekli bir delil oluşturduğunu yazar.^[18] Hall'un bu ifadesi, küçük de olsa, tanınma eylemine bir rol biçmektedir.

Hall'a kıyasla Williams, uluslararası kişiliği tanımlarken, tanınma kelimesini kullanmamak adına büyük çaba sarf etmektedir:

Bir devletin uygarlığı, görünür olarak veya genel insanlık algısına göre kanıtlanmışsa, o devlet, bu kanıt uyarınca, uluslararası hukuk kişiliği kazanır. Pozitivist uluslararası hukuk tanımları gerek bütünlük gerekse mantık açısından, yeni bir uluslararası kişilik kazanma koşulu olarak bütün mevcut devletlerin veya bunlarının çoğunluğunun açık rızasını gerektirmez.^[19]

Williams tanıma fiilinin önemini basitçe göz ardı etmiyor, buna ek olarak, bu fiilin pozitif hukuk algısı için de bir öneminin olamayacağını vurguluyor. Dolayısı ile öncelikle Oppenheim'in devlet/kişî ayırımını reddediyor ve sonrasında yine Oppenheim'in düşüncesinde rastladığımız tanımanın bir egemen rıza unsuru olabileceği savını çürütmeye çalışıyor.

Chen de Williams'inkine benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu düşünürü göre, olgusal anlamda var olan bir devlete, uluslararası hak ve yükümlülükler, hukukun işleyişiyle, otomatik olarak akar.^[20] Tanınma eylemi ancak bu otomatik akımı olumsuz yönde etkilemeyeceği kapsamda önem kazanabilir. Dolayısı ile bu eylem, tanıyan devletin, tanınan yeni devlete, niyet bildirimi olarak algılanabilir; bu bildirim içerdiği yeni devlete hukukun ilkeleri doğrultusunda muamele edileceği yönündedir.^[21] Diğer bir deyişle, açıklayıcı teori savunucuları, tanıma hareketinin hukuki oluşturuculuktan

[17] Hall, s.87.

[18] Hall, s.87.

[19] Williams J.F., 'Recognition', Transactions of the Grotius Society, Vol. 15, *Problems of Peace and War*, 53, 1929, s.55.

[20] Chen T., *The International Law of Recognition*, (Green L.C., ed.), (London: Stevens & Sons Limited, 1951) s.4.

[21] Chen, s.4.

yoksun, siyasi niyeti ortaya koyan bir eylem olduğunu kabul eder.^[22] Böyle bir hareketin sadece gerçekte var olan bir olguyu tasdikleyici, ona tanıklık edici, yani kanıtsal bir değeri olabilir.^[23]

Açıklayıcı teorinin genel kabul görebilme başarısı, kurucu teorinin sorunlarını atlatabiliyor olmasından kaynaklanıyor. Açıklayıcı teori kapsamında, uluslararası kişilik kazanmak, devlet olabilmekle doğrudan bağlantılıdır ve devlet olma kriterleri uluslararası hukuk tarafından nesnel olarak belirlenmiştir.^[24] Kısacası bu teoride keyfi veya görece kişilik oluşturup, uluslararası hukukun evrensel uygulanışını kısıtlayacak herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Bu başarıyı yakalamanın yolu, yukarıda da gözlemlediğimiz gibi, devlet/kişilik ayrımını reddetmekten geçer fakat bunu yaparken, açıklayıcı teori daha farklı bir ayrımı bünyesinde barındırır. Teoriye eleştirel bir yaklaşım getiren Craven, bu ayrımı devlet olma durumunun statü ve ilişki unsurları üzerinden tanımlar ve açıklayıcı düşüncenin, devlet statüsünün kesin bir şekilde ilişki unsurundan daha önce kazanılması gerektiğini savunduğunu yazar.^[25] Devlet olma kriteri statüyü belirleyen objektif ölçü iken tanıma/tanınma ise başka bir birim ile ilişki kurmanın yoludur. Ne var ki her iki unsur da devletin uluslararası kişiliğini oluşturması için gerekli etkenlerdir. Ötekilerle girilen ilişkiler, sadece bireysel değil, kolektif kişilikleri de belirleyici bir rol üstlenir.^[26] Açıklayıcı teorinin temel sorunu, kişilik statüsünü

[22] Shaw M., *International Law*, (6th Ed.), (Cambridge: Cambridge University Press, 2008) s.447; Cassese A., *International Law*, (2nd Ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2005) s.74.

[23] Bu konuda yukarıda değindiğimiz Hall'in düşüncesi ile hemfikir olup tanımanın kanıtsal/tanıklık değerini vurgulayan yazarlar: Brierly J.L., *The Law of Nations*, (6th Ed.), (Waldock H., ed.), (Oxford: Oxford University Press, 1963) s.139; Talmon S., 'The Constitutive Versus the Declarative Theory of Recognition: *Tertium Non Datur?*' *British Yearbook of International Law*, Vol.75, Issue 1, 2005, s.107; Shaw, s.447; Cassese, s.74.

[24] Bu bağlamda uluslararası hukukta genel kabul gören ve Montevideo Sözleşmesi'nin ilk maddesinde sıralanan devlet olma kriterleri şunlardır: a) daimi insan topluluğu, b) sınırları belirli bir ülke, c) siyasi yönetim ve d) diğer devletlerle ilişki kurabilme yeterliliği. (Montevideo Convention on Rights and Duties of States, 1933).

[25] Craven M., 'Statehood, Self-Determination, and Recognition', (Evans M.D., ed.), *International Law*, (4th Ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2014) s.238.

[26] Tourme-Jouannet E., 'The International Law of Recognition', *The European Journal of International Law*, Vol. 24, No.2, 2013, 667-690, s.670.

kurala dayalı tutmaya çalışırken, tanınmanın ihtiyari bir davranış olduğunu savunarak kuralın uygulanış sahasını inkâr etmesidir.^[27]

Bu inkâr uyarınca, Craven açıklayıcı düşünceleri, kuralın kendinden uygulandığı algısına dayandıkları için eleştirir.^[28] Benzer bir eleştiriye Fitzpatrick de ortaya koyar: '[...] müşterek güvencenin aksine, gerçekler kendi adlarına konuşamaz. Kendilerine varoluşsal etkinlik sağlayan çeşitli yöntemler aracılığı ile var olurlar.'^[29] Craven ve Fitzpatrick'in eleştirileri beraber düşünülürse şu sonuca varılabilir. Devlet kriterini tamamlamış olma gerçeği bir toplum için otomatik olarak uluslararası kişilik kazandıramayacaktır. Kriterin kendi kendini uygulamak gibi bir yöntemi olmamakla birlikte, bahse konu gerçeğe varoluşsal etkinlik sağlamak gerekecektir. İşte tam da bu noktada öteki varlıklarla tanıma ilişkisine girmek siyasi ve ifadesel nitelikten ziyade 'hukuki oluşturucu' bir değer kazanacaktır çünkü ancak bu ilişki kapsamında bir hukuk kuralı uyarınca ortaya konan hukuki bir iddia, uluslararası kişiliği oluşturucu hukuki bir karara bağlanabilecektir.

Bölüm İki: Vattel ve Mutlak Egemenlik

Makalenin giriş bölümünde, devlet olma durumu, bir yüzünde egemenlik ve tam-bağımsızlık olan ve diğer yüzünde tanıma/tanınma yolu ile ilişkisel bağlantıların kurulduğu bir madalyon betimlemesi ile açıklanmıştı. Bir önceki bölümde, tanıma teorilerinin uluslararası kişilerin oluşumunda ilişkisel etkenleri hesaba katma konusundaki yetersizlikleri irdelenmişti. Söz konusu başarısızlık, mevcut teorileri madalyonun ikinci yüzünden uzaklaştırmaktadır. Makalenin ikinci bölümde bu uzaklaştırmanın temel sebebi incelenecek. Bu bağlamda, bölümün odağında Emer de Vattel'in egemenlik kavramı olacak. Sunulacak görüş, bu kavramın tüm problematik yönlerine rağmen, her iki tanıma teorisinin şekillenmesinde etkili bir rol oynadığıdır. Bu rolün teorik yaklaşımlara kısıtlayıcı bir ekonomi dayattığı tezi savunulacak. Kısıtlayıcı ekonomi kapsamında, farklı teorik yaklaşımların neticelerinin aynılaşacağına ve atomik bir devlet anlayışının sürekli olarak yeniden üretileceğine vurgu yapılacaktır. Bütünlüklü bir uluslararası kişilik

[27] Craven, s.238.

[28] Craven, s.238.

[29] Fitzpatrick P, 'Latin Roots: The Force of International Law as Event', (Johns F., Joyce R., Rahuja S., eds.), *Events: The Force of International Law*, (Abingdon: Routledge, 2011) s.45.

nosyonu oluşturmak adına atomik devlet anlayışının ötesine geçebilen daha geniş bir tanıma ekonomisinin gerekliliği üzerinde durulacak.

Egemenlik kavramı hakkında Jean Bodin en bariz referans noktası olarak kabul edilebilir. Bodin egemenliğin sürekli, mutlak ve bölünmez olduğunu vurgulamıştır.^[30] Bu bölümün genel amacı doğrultusunda Vattel'in düşüncesini değerlendirmeye geçmeden Bodin'in mutlak egemenlik kavramı üzerinde biraz düşünmenin faydası olacaktır. Genel anlamda kayıtsız ve şartsız olduğu iddia edilen egemenlik serbest bir varlığı, kısıtlama olmaksızın istediği gibi yasa koyabilen mutlak bir olguyu ima etmektedir.^[31] Ne var ki, böyle bir mutlaklık anlayışı 'egemenlerin izole olarak var olmadıkları, içinde başka egemenlerin de var olduğu bir evrende yaşıyor olmaları' gerçekleri ile bağdaşmamaktadır.^[32] Bodin bu sorunu iki yöntemle çözmektedir. Öncelikle ağırlıklı olarak içe dönük egemenlikten bahsedip, dışa dönük mutlak egemenlik sorunsalını göz ardı etmektedir. Diğer bir deyişle prensin koyduğu yasa bağlamında ve kendi tebaalarına karşı mutlak egemenlik durumunu tahlil etmektedir.^[33] İkincil olarak, tam anlamıyla mutlak olan bir egemenlik kavramından geri adım atarak prensin hükmünün tanrı ve doğal hukukla kısıtlandığını vurgulamaktadır.^[34] Dolayısı ile Bodin'in düşüncesinde kendi gücünü doğrulamak adına kendinden başka bir güce sığınan bir egemene rastlanmakta ve böyle bir egemenin ne kendi içinde ne de kendi kendine hakiki anlamda mutlaklığa ulaşabileceği anlaşılmaktadır.^[35]

Bodin yerine Vattel'in düşüncesine odaklanmanın iki sebebi vardır. Bunlardan ilki, Vattel'in egemenliğin sadece içe dönük değil, dışa dönük durumunu da irdelemiş olmasıdır. Diğer bir deyişle, Vattel, birden çok devletin kendi aralarındaki ilişkide egemenliğin nasıl tezahür edeceği konusuna açıklık getirmeye çaba göstermiştir. İkinci sebep, devletlerarası ilişkilere değiniyor

[30] Bodin J., *On Sovereignty: Four Chapters from the Six Books of The Commonwealth*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991) s.1.

[31] Barbour C., Pavlich G., (eds.), *After Sovereignty: On the Question of Political Beginnings*, (London: Routledge, 2010) s.4.

[32] Angie A., 'Western Discourses on Sovereignty', (Evans J., Genovese A., Reilly A., Wolfe P., eds.), *Sovereignty: Frontiers of Possibility*, (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2013) s.19.

[33] Bodin, ss.7, 8, 11.

[34] Bodin, s.8.

[35] Joyce R., *Competing Sovereignties*, (London: Routledge, 2013) s.52.

olmakla birlikte, Vattel tam bağımsızlık ve bağlantısızlık fikrinden ödün vermeden egemen mutlaklığa daha hakiki bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmıştır. Vattel'in düşüncesi kendi içerisinde bir takım ciddi paradokslar içermesine rağmen, modern uluslararası hukuk sisteminin yapı taşları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümün devamında, öncelikle düşünürün egemenlik kavramını sunup, bu kavram içerisinde beliren çelişkiler ortaya konulacaktır. Ardından, mevcut paradokslara rağmen kurucu ve açıklayıcı teorilerin mutlak egemenlik unsurlarını nasıl yansıttıkları incelenecektir.

Vattel'in Bodin'e kıyasla daha hakiki bir mutlaklık izahatı yapabilmesi, tanrısal veya doğal hukukun egemen devlet üzerindeki etkisini gidermesi ile mümkün olmuştur. 18. yüzyılda çalışmalar üreten yazar, bu çağda Vestfalya Antlaşması'nın uluslararası ilişkileri ne yönde şekillendirdiğini gözlemleme fırsatı bulmuştur. Martti Koskenniemi'nin yorumuna göre, bu antlaşma agnostik ve yöntemsel bir uluslararası hukuk zemini yaratarak, uluslararası topluma dışsal normatif bir gaye dayatmamaktadır.^[36] Böylece toplumların amaçları kendilerine dıştan dayatılan dini, ahlaki veya siyasi kavramlar üzerinden belirlenmeyip toplumlar bu amaçları kendileri kararlaştırmaya başlamıştır.^[37] Böyle bir dönemde düşüncelerini kaleme alan Vattel, doğal hukuk ile milletler hukuku arasında bir ayrıma kolayca gidebilmiştir. Vattel'e göre doğal hukuk insanlar arasında uygulanan bir düzen öngördüğünden, devletler arası uygulanan hukukun farklı bir düzen olarak algılanması gerekmektedir.^[38]

Bu farklı düzeni Vattel iki koldan inceler, bunlar zaruri (necessary law of nations) ve iradi (voluntary law of nations) milletler hukukudur. Birinci kol, doğal hukukun milletler arası hukuka dahil edilmiş halidir fakat Vattel'in görüşüne göre hangi doğal hukuk emirlerine nasıl yöntemlerle uyacakları konusu milletlerin kendi takdirlerine bırakılmıştır.^[39] Bodin'in egemenlik anlayışında tanrısal kısıtlama olarak beliren husus, Vattel'in devlet tak-

[36] Koskenniemi M., 'What is International Law For?', (Evans M.D. ed.), *International Law*, (3rd Ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2010) s.33.

[37] Koskenniemi, s.33.

[38] Vattel E., *The Law of Nations*, (Kaposy B., Whatmore R. (eds.)), (Indianapolis: Library Fund Inc., 2008), ss.68, 69; Koskenniemi M., *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s.113.

[39] Vattel, s.74.

diri nosyonu ile ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte ikinci kol, pozitif uluslararası hukukun temel yapı taşlarından birini oluşturur. Geniş irade sahasına sahip iki devlet arasında çıkacak bir anlaşmazlıkta neyin adil ve haklı olduğu her devletin kendi takdiri doğrultusunda şekilleneceğinden sorun giderilemeyecektir.^[40] Bu bağlamda Vattel, her devletin, sorunları engelleyecek veya giderebilecek belli kurallara bağlı kalmayı gönüllü olarak kabul ettikleri varsayımında bulunur.^[41] Dolayısı ile egemen devletlerin dış kısıtlamalara maruz kalamayacağı prensibi bu kısıtlamaları gönüllü rıza esasına dayandırarak korunmuştur.

Arka planında yukarıda bahsedilen zaruri ve iradi milletler hukuku anlayışı bulunan egemenlik fikrini Vattel şöyle açıklar:

[...] tüm insanlar doğadan kusursuz bir özgürlük ve bağımsızlığı miras edinirler ve bu mirastan kendi rızaları dışında mahrum edilemezler. Devlet içerisinde bireysel yurttaşlar, bu özgürlük ve bağımsızlıktan tamamıyla yararlanamazlar çünkü bunlar kısmi olarak egemene teslim edilmiştir. Fakat ulusun vücut bulduğu devlet, tüm insanlara ve diğer devletlere istinaden mutlak surette özgür ve bağımsız kalmaktadır.^[42]

Dış kısıtlamaların etkisinden arındırılmış ve gönüllü rıza gücü ile kuşatılmış devlet, hiçbir dışsal ilişkinin kişilik üzerinde olası şekillendirici etkisine bakılmaksızın, mutlak egemen ilan edilmiştir. Vattel'in bu tanımına mahsus açmaz, bireysel olarak mutlak egemenliği tesis edilen devletin esasen uluslararası bir topluluk içerisinde var olması ile alakalıdır. Bu topluluğun bir kişisi olmak sadece toplum içindeki diğer bireyler ile ilişkiye girmeyi değil aynı zamanda toplumun koyduğu kurallara uymayı da gerektirir.

Fitzpatrick'in bu açmaza dair yorumu şöyledir:

En baştan başlayacak olursak, egemen devletler, ilk anda herkesten tümüyle bağımsız kalarak nasıl var olabilirler? Devletler uluslararası hukuk içinde ve tarafından tanınarak var olurlar. Ve bu da bizi devletin, kendini oluşturan uluslararası hukuku oluşturması gibi dairesel ve görünen bir tutarsızlığın içerisine düşürür.^[43]

[40] Vattel, s.74.

[41] Vattel, s.76.

[42] Vattel, s.83.

[43] Fitzpatrick, s.44.

İlişkisel bağlardan soyutlanmış devlet olabilme fikri karşımıza çelişki yüklü bir sorun olarak çıkmaktadır. Egemenliğin mutlak niteliğinde ısrar eden Vattel, bu çelişkiyi göz ardı etmektedir. Böylece Vattel'in düşüncesinde şekillenen devlet kavramı atomik olarak tabir edilebilecek bir varlık göstermektedir. Bu varlık tekil, tamamen bireysel ve dışsal ilişkiler olmaksızın var olabilir. Ne var ki böyle bir varlıktan uluslararası bir topluluk oluşturmak imkansızdır, böyle bir topluluk için bahse konu atomların birbirlerine eğilimi, kendilerini bir araya toplayacak yatkınlığı olması şarttır.^[44]

Vattel'in egemenlik anlayışının böyle bir yatkınlığı önemsememesi ile makalenin birinci bölümünde ele alınan tanıma teorilerinin, uluslararası kişilerin oluşumunda ilişkisel etkenleri hesaba katmaması arasında bir paralellik kurulabilir. Bu paralellik, tanıma teorilerinin madalyonun egemen/tam bağımsız yüzüne dönük olma sebeplerini de açıklayacaktır. Bu bağlamda, makalenin devamında hem kurucu hem de açıklayıcı teorilerin Vattel'in egemenlik anlayışının belirli unsurlarını nasıl benimseyip yansıttığı tespit edilecektir. Bu tespit ile birlikte, tanıma teorilerinin ilişkisel etkenlere gereken önemi veremedikleri kısıtlı bir ekonomi içerisine hapsedildiği savunulacaktır.

i. Kurucu Teori ve Mutlak Egemenlik

Kurucu teori ile başlayacak olursak, Vattelci egemenlik anlayışın izlerine özellikle Oppenheim'in düşüncesinde rastlamak mümkündür. Vattel gibi devletlerin rıza göstermeden hiçbir şekilde yükümlülük altına giremeyeceğini düşünen Oppenheim, birinci bölümde gözlemlediğimiz gibi tanıma eylemini bir egemen rıza hareketi olarak algılar. Eski bir devlet, yeni doğan devlete karşı rıza göstermediği sürece yükümlülük altına girmez ve gösterdiği rıza da başka egemen devletler için bağlayıcı olmaz. Lauterpacht'ın egemen rıza durumunu hukuki bir göreve dönüştürme çabasına karşı sert çıkışın ardında da Vattelci bir egemenlik anlayışını tespit etmek zor değildir. Egemen bir devlet, sorumluluk sahasını genişletecek bir harekete zorlanamaz, bunu ancak gönüllü rıza ile yapabilir. Lauterpacht'ın düşüncesinin rızanın gönüllülük esasını ortadan kaldıracak nitelikte oluşu, kabul edilebilirliğini zayıflatmıştır. Kelsen'in fikirleri ele alındığında, uluslararası sistemin âdem-i merkezîliğine yapılan vurgunun, devletlerin bireysel egemenliğini pekiştirdiği savunulabilir fakat Kelsen'in beyanlarında daha bariz bir Vattelci

[44] Nancy JL., *Inoperative Community*, (Minnesota: University of Minnesota Press, 1991) s.3.

yaklaşım da mevcuttur. Oppenheim gibi, Kelsen de tanınan devletin haklarının görece korunduğunu savunur. Böylece bir devletin tanıma eyleminin diğer devletleri, tanınmayan yeni devlete karşı, yükümlülük altına sokamayacağı fikrini ortaya koyar.

ii. Açıklayıcı Teori ve Mutlak Egemenlik

Gönüllü irade konusundan uzak durulsa bile, açıklayıcı teorinin temellerinde de Vattelci bir egemenlik anlayışının varlığı gözlemlenebilir. Bu bağlamda dikkat çeken husus, açıklayıcı teorinin atomik bir devlet yapısını kabul ettiğidir. Bu teoriye göre, bir topluluğun devlet ve uluslararası kişi olarak var olması, kendi içinde ve kendi kendine başaracağı bir eylem olarak algılanır. Topluluk, devlet kriterini yerine getirdiği anda uluslararası kişilik kazanır ve bunu ilişkisel etkenlere gerek duymadan başarır. Bu algı, Vattel'in egemenliğin tanımında kullandığı diğer devletlerden mutlak surette özgür ve bağımsız olma fikri ile örtüşmektedir. Ayrıca, açıklayıcı teorinin dayandığı kuralın kendi kendini uygulaması kavramı da devletin atomik olarak algılandığı olgusunu destekler.

Her iki teori üzerinde etkinliği açık olan Vattelci egemenlik anlayış, bu etkinliği içerdiği çelişkilere rağmen korumaktadır. Diğer bir deyişle, tanıma teorileri bu anlayışın kısıtlamalarının ötesine geçememektedir. Uluslararası hukuku yapısal anlamda inceleyip otoriter bir merkezden yoksun olduğunu vurgulayan Kelsen, tanıma kuramını irdelerken başvurduğu görece yükümlülük kavramı ile aynı hukukun evrensel uygulanış mantığını zedelediğini göz ardı etmektedir. Benzer bir ikilem, açıklayıcı teoride tanıma minimal bir değer biçerken gerçekleşmektedir. Tanıma eyleminin önemini tamamen yok saymayan açıklayıcı düşünürler, bu eyleme kanıtsal bir rol yüklemektedir. Bu rol de hukuki kriteri tamamlamakla edinildiği savunulan uluslararası kişilik algısını zayıflatmaktadır. Eğer kişilik hakları, kriteri tamamlayınca otomatik olarak akıyorsa, bunu tanıma ile kanıtlamaya ne gerek vardır? Şayet böyle tamamlayıcı bir kanıtla gerek duyuluyorsa, hakların otomatik akımı fikrinde neden ısrar edilmektedir?

SONUÇ

Uluslararası hukukta devletleri tanıma teorileri, bütünlüklü ve tutarlı bir mantık ortaya koyma konusunda tatmin edici olmaktan hayli uzaktadır. Bu kanıyı doğrulamak adına, makalenin birinci bölümünde iki çatı altında ayrıştırılan teoriler incelenmiştir. Bu bağlamda önce kurucu teorinin temel hatları Oppenheim, Lauterpacht ve Kelsen'in fikirlerine değinerek belirlenmiştir. Daha sonra, açıklayıcı teorinin esasları, Hall, Williams ve Chen gibi uluslararası hukukçuların düşüncelerine değinerek ortaya konmuştur. Bu teorilerin eleştirel analizinin odak noktasında tanıma eyleminin nasıl yorumlandığı sorusu vardır. Tanınmanın hukuki oluşturuculuğunu savunan kurucu teorinin, uluslararası hukukun işleyişi bağlamında ciddi sorunlar doğurduğu saptanmıştır. Diğer yanda ise, açıklayıcı teori grubuna mensup düşünürlerin esasen tanıma eyleminin oluşturucu etkisini reddetmekle birlikte bu eyleme kanıtsal/takdirsel önem yüklemekten kaçınmadıkları gözlemlenmiştir.

Birinci bölümde sunulan tahlille birlikte, tanınma konusunun, devlet egemenliği, uluslararası topluluğun yapısı, uluslararası hukukun işleyişi ve hak ve yükümlülüklerin edinimi gibi geniş kapsamlı bir sahaya tesir ettiği anlaşılabilir. Bununla birlikte, mevcut teorilerin yetersizliğinin sebebini açıklayabilmek adına, makalenin ikinci bölümünde Vattel'in paradokslarla yüklü mutlak egemenlik tanımı irdelenmiştir. Bu tanım ile teorilerin esasları arasında temel paralellikler belirlenmiştir. İkinci bölümün son kısmında varılan kanı, tanıma teorilerinin bu çelişkilerden sıyrılmadan Vattel'in egemenlik anlayışını yansıttıkları yönünde olmuştur.

Makalenin sonuç kısmında bu kanıyı 'kısıtlayıcı bir ekonomi' olarak algılayarak, tanıma teorilerinin mevcut çelişkileri atlatılabilir olma olasılığı kısaca değerlendirilmiştir. Kısıtlayıcı ekonomi tabiri Hegel'in tanınma felsefesinde beliren efendi ve köle diyalektiğini çözümleyen Fransız düşünür Jacques Derrida tarafından kullanılmıştır.^[45] Derrida'ya göre böyle bir ekonomiye tabi tutulan şey kendi kendini muhafaza eder, kendi yayılımını sağlar, ve kendi kendini üretirken belli bir anlamın mütemediyen yeniden üretilmesini sağlar.^[46] Makalenin birinci ve ikinci bölümlerinde sunulan analizler ışığında,

[45] Derrida J., 'From Restricted to General Economy: A Hegelianism Without Reserve', *Writing and Difference*, (London: Routledge, 2001) ss.317-351.

[46] Derrida, s. 323.

tanıma eyleminin gerek kurucu gerekse açıklayıcı teoriler kapsamında bu ekonomik formüle yerleştirildiği iddia edilebilir.

İncelenen her iki teoride de tanıma eyleminin muhafaza edildiği ortadadır. Yöntemsel zorluklara yol açsa bile kurucu teorisyenler tanınmanın öneminden vaz geçmemektedir. Oluşturucu önem arz etmese bile açıklayıcı teorisyenler de tanınmaya minimal bir değer biçmekten geri durmamaktadır. Böylelikle ortaya çıkan formülde tanınma mevzusu kendini muhafaza eden, kendi yayılımını sağlayan ve kendini yeniden üreten kısıtlı ekonomi olarak tanımlanabilir. Bu kısıtlı ekonominin sürekli olarak yeniden ürettiği anlamın ne olduğunu kestirebilmek adına tanıma teorileri ile Vattel'in egemenlik kavramı arasındaki ilişkiye bakmak yeterli olacaktır. Birbirine iki zıt tanıma teorisi — ki açıklayıcı teorinin doğuş sebebini kurucu teorilerin yarattığı çelişkileri reddetmek olarak tanımlayabiliriz — içerik bakımından Vattelci mutlak egemenlik unsurları paylaşabilmektedir. Dolayısı ile, her iki teorinin tabi tutulduğu kısıtlı ekonominin ürünü, mutlak egemenliğinde atomik kalan devlettir. Bu ürüne, kurucu teoride, tanıma eylemini kendi iradesine bağlı bir rıza aracı olarak kullanan devlet fikrinde rastlarız. Açıklayıcı teoride de aynı ürüne, kuralın kendi kendine uygulandığı ve ikili ilişkilerden yoksun bir ortamda olageldiği varsayılan devlet fikrinde rastlarız.

Her iki teorinin ürettiği bir diğer ortak sonuç, karşılıklı ilişkilerin devletlerin uluslararası kişiliğini şekillendirici ve niteleyici özelliğe sahip olabileceği olasılığının göz ardı edildiğidir. Böyle bir olasılığı değerlendirmeye almak, ancak yukarıda bahsedilen ekonominin kısıtlamalarından kurtularak mümkün olacaktır. Bu bağlamda, tanıma fikrini, Vattelci egemenlik anlayışının hizmetinden çıkararak daha genel bir ekonomi sağlanabilecektir. Ancak böyle bir hamle neticesinde karşılıklı ilişkilerin oluşturucu önemi hakiki bir şekilde irdelenip uluslararası topluluğun yapısı daha net anlaşılacaktır. 20. yüzyılın sonlarına doğru, koloni-sonrası toplumlarda yerlilere tanınan alternatif egemenlik hakları ve 21. yüzyılda ulusal egemenliklerle yarışan uluslar-üstü kurumların varlıkları Vattelci egemenlik anlayışının değişebileceği düşüncesini olumlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Angie A.,** ‘Western Discourses on Sovereignty’, (Evans J., Genovese A., Reilly A., Wolfe P., (eds.), *Sovereignty: Frontiers of Possibility*, (Honolulu: University of Hawai’i Press, 2013).
- Barbour C.,** Pavlich G., (eds.), *After Sovereignty: On the Question of Political Beginnings*, (London: Routledge, 2010).
- Bodin J.,** *On Sovereignty: Four Chapters from the Six Books of The Commonwealth*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).
- Brierly J.L.,** *The Law of Nations*, (6th Ed.), (Waldock H., ed.), (Oxford: Oxford University Press, 1963).
- Cassese A.,** *International Law*, (2nd Ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2005).
- Chen T.,** *The International Law of Recognition*, (Green L.C., ed.), (London: Stevens & Sons Limited, 1951).
- Craven M.,** ‘Statehood, Self-Determination, and Recognition’, (Evans M.D., ed.), *International Law*, (4th Ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2014).
- Derrida J.,** ‘From Restricted to General Economy: A Hegelianism Without Reserve’, *Writing and Difference*, (London: Routledge, 2001).
- Erdal S.,** ‘Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği’, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, Yıl 2005.

- Fitzpatrick P.**, ‘Latin Roots: The Force of International Law as Event’, (Johns F., Joyce R., Rahuja S., eds.), *Events: The Force of International Law*, (Abingdon: Routledge, 2011).
- Hall E.**, *Treatise on International Law*, (4th Ed.), (Oxford: Clarendon Press, 1895).
- Hegel G.W.F.**, *Phenomenology of Spirit*, (çev. A.V. Miller), (Oxford: Oxford University Press).
- Joyce R.**, *Competing Sovereignties*, (London: Routledge, 2013).
- Kelsen H.**, ‘Recognition in International Law: Theoretical Observations’, 35 *American Journal of International Law*, 1941.
- Koskenniemi M.**, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).
- Koskenniemi M.**, ‘What is International Law For?’, (Evans M.D. ed.), *International Law*, (3rd Ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2010).
- Kunz, J.L.**, ‘Critical Remarks on Lauterpacht’s “Recognition in International Law”’, 44 *American Journal Of International Law*, 1950.
- Lauterpach H.**, *Recognition in International Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1947).
- Lauterpacht H.**, ‘Recognition of States in International Law’, *The Yale Law Journal*, Vol. 53, 1944.

- Montevideo Convention On Rights and Duties of States, 1933.
- Nancy J.L.,** *Inoperative Community*, (Minnesota: University of Minnesota Press, 1991).
- Oppenheim L.,** *International Law*, Vol. I, Peace, (1st Ed.), (London: Longman, 1905).
- Shaw M.,** *International Law*, (6th Ed.), (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).
- Talmon S.,** ‘The Constitutive Versus the Declarative Theory of Recognition: *Tertium Non Datur?*’ *British Yearbook of International Law*, Vol.75, Issue 1, 2005.
- Tourme-Jouannet E.,** ‘The International Law of Recognition’, *The European Journal of International Law*, Vol. 24, No.2, 2013.
- Vattel E.,** *The Law of Nations*, (Kaposy B., Whatmore R. (eds.)), (Indianapolis: Library Fund Inc., 2008).
- Williams J.F.,** ‘Recognition’, Transactions of the Grotius Society, Vol. 15, *Problems of Peace and War*, 53, 1929.